

ks. Mateusz Godek

Instytut Nauk Religijnych św. Tomasza z Akwinu w Kijowie

Życie i dzieło Kardynała Mariana Jaworskiego

Dzieciństwo i młodość

Marian Jaworski urodził się 21 sierpnia 1926 roku we Lwowie jako syn Wincentego i Stanisławy z domu Łastowieckiej. Marian miał starszego brata Zygmunta i młodszą siostrę Barbarę. Ojciec przyszłego kardynała, Wincenty Jaworski żył w latach 1923–1958. 4 listopada 1923 roku zawarł sakramentalny związek małżeński ze Stanisławą z Łastowieckich. Wincenty z zawodu był żołnierzem, a ze względu na wykonywane obowiązki plutonowego sytuacja zmuszała go do częstego zmieniania miejsca zamieszkania. Przed narodzeniem syna Mariana rodzina Jaworskich przez krótki czas mieszkała we Włodzimierzu Wołyńskim, a dopiero od 1932 na stałe zamieszkała we Lwowie przy ul. Hausnera 10 (obecnie ul. Skoworody). Z kolei matka przyszłego duchownego Stanisława z Łastowieckich żyła w latach 1901–1951. Z zawodu była pielęgniarką i przez dłuższy czas pracowała w klinice lwowskiej na wydziale ginekologii przy ul. Pijarów¹.

¹ Por. M. Skowyrza, *Kardynał Marian Franciszek Jaworski. Część 1. Lwowski okres kardynała Mariana Franciszka Jaworskiego. Od urodzenia*

Rodzice przyszłego kardynała, zatroskani o wychowanie katolickie swojego syna zanieśli go do chrztu, który odbył się w parafii pw. św. Antoniego we Lwowie i nadali imiona Marian Franciszek. Szafarzem chrztu był ks. Jan Stępa, który później został rektorem Metropolitalnego Seminarium Duchownego we Lwowie, a następnie biskupem tarnowskim. 14 maja 1936 roku Marian Jaworski przystąpił do Pierwszej Komunii Świętej w kościele sióstr franciszkanek od Wierzysszej Adoracji Najświętszego Sakramentu we Lwowie. W 1940 roku przyjął sakramentu bierzmowania z rąk biskupa Eugeniusza Baziaka, obierając jako patrona św. Macieja².

Oprócz troski o formację religijną rodzice Mariana Jaworskiego, pomimo skromnego statusu materialnego, dbali o solidne wykształcenie swoich dzieci.

Z perspektywy tych lat – wspominał kardynał – doskonale widzę, że moi rodzice przenosząc się do Lwowa chcieli zabezpieczyć nam możliwie pełne wykształcenie. Moi rodzice byli skromni, nie byli bogaci, ale to co najważniejsze to chcieli nam przekazać i dlatego atmosfera domu była taka, że rodzice (w cudzysłowie) pilnowali nas żebyśmy wypełniali wszystkie swoje obowiązki szkolne³.

W 1933 roku przyszły duchowny rozpoczął naukę w Publicznej Szkole Powszechnej im. św. Antoniego we Lwowie i uczęszczał do niej do 1939 roku. Można przypuszczać, już w latach szkolnych

do święceń kapłańskich (1926–1950), w: <https://kuriergalicyjski.com/kardynal-marian-franciszek-jaworski/> (dostęp: 24.08.2023).

² Por. J. Pater, *Laudacja podczas uroczystości nadania JE Kardynałowi Marianowi Jaworskiemu, Metropolicie Lwowa, doktoratu honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu*, w: *JE Ksiądz Kardynał prof. dr hab. Marian Jaworski Doktor honoris causa Pontificiae Facultatis Theologicae Wratislaviensis*, s. 5–6; Z. Błądek, *Na drogach Opatrzności. Wspomnienia o życiu i działalności Księdza Kardynała Mariana Jaworskiego na tle wydarzeń Kościoła po 1945 roku*, Puszczkowo–Kraków–Warszawa 2013, s. 17, Skowyrza, dz. cyt.

³ Z. Błądek, *Metropolia Lwowska obrządku łacińskiego. Marian Kardynał Jaworski Metropolita Lwowski 1991–2008*, Lwów–Warszawa–Puszczkowo, 2011, s. 16.

przyszły arcybiskup odkrył w sobie pragnienie zdobywania wiedzy oraz zdolności intelektualne, o czym świadczy ostatnie świadectwo w tej szkole. Na świadectwie ukończenia szóstej klasy oceny ze wszystkich przedmiotów (sprawowanie, religia, język polski, język ruski, historia, geografia, nauka o przyrodzie, arytmetyka z geometrią, rysunki, zajęcia praktyczne, śpiew, ćwiczenia cielesne) były bardzo dobre. Ze względu na wybuch II wojny światowej nie było możliwe ukończenie w normalnym trybie 7-klasowej szkoły⁴.

W tym czasie Marian Jaworski zaczął rozważać wstąpienie na drogę powołania do kapłaństwa.

Problem mojego powołania do kapłaństwa – wspominał kardynał – rozpoczął się przed skończeniem szkoły powszechnej. Ks. Maciej Szalağan, wikariusz z kościoła św. Antoniego we Lwowie, w którym usługiwałem jako ministrant, zwrócił się do mnie z zapytaniem czy chciałbym wstąpić do Małego Seminarium Duchownego we Lwowie. Powiedziałem o tym rodzicom i kiedy wyrazili na to zgodę odpowiedziałem, że pragnę wstąpić⁵.

Ze względu na wybuch II wojny światowej nie było możliwe wstąpienie do Małego Seminarium. Stąd też Marian Jaworski podjął naukę w X Gimnazjum Powszechnym we Lwowie i uczęszczał do tej szkoły w latach trwania II wojny światowej (1939–1945). W 1944 roku Marian Jaworski został powołany do służby wojskowej przez urząd sowiecki. Jednak, aby mógł wstąpić do seminarium duchownego wystawiono mu oświadczenie następującej treści:

⁴ Por. Z. Błądek, *Wszystko dzięki Opatrzności. Drogi życia Księdza Kardynała Mariana Jaworskiego*, Puszczykowo–Kraków–Warszawa 2015, s. 298; Skowyrza, dz. cyt.

⁵ M. Jaworski, *Jak rodziło się i dojrzewało moje powołanie*, w: Archiwum Archidiecezji Lwowskiej, Materiały do biografii Kardynała Mariana Jaworskiego – Metropolity Lwowskiego.

Jaworski Marian Wincentowicz, Polak, urodzony 21/8 1926 we Lwowie, jest zajęty przy kościele zakonnicy Sióstr Józefitek we Lwowie przy ulicy Kurkowej 53 jako służytelem kultu – psalomszczyk⁶.

Dzięki temu dokumentowi udało mu się uniknąć poboru⁷.

Marian Jaworski wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego we Lwowie 1 sierpnia 1945 roku, jednak wskutek przymusowego przesiedlania ludności kresowej na ziemie polskie seminarium zostało przeniesione do Kalwarii Zebrzydowskiej, do klasztoru ojców Bernardynów.

Władze seminaryjne – zapisał alumn Jaworski – dostały rozkaz bezwarunkowego opuszczenia budynku. To, że przez te same władze budynek tenże został uznany rok temu za własność seminaryjną, było nieważne. Z trudnością uzyskano kilkanaście pokoi na parterze gdzie by chwilowo mogli zamieszkać uczniowie i można było umieścić resztki seminaryjnego mienia. Termin opuszczenia pięt dany przez władze bolszewickie był bliski. Trzeba było w jak najszerszym tempie zrealizować przeprowadzkę na parter. [...] Dnia 27 września z seminarium odjechał pierwszym transportem do Polski ksiądz rektor Stepa i 4 alumnów. Pozostała część kleryków, kończyła właśnie przygotowania do pełnej ewakuacji. Przyjazd ze Lwowa całego seminarium nastąpił dnia 10 października⁸.

Od momentu przyjazdu Kalwaria Zebrzydowska stała się miejscem bliskim sercu przyszłego kardynała, a chociaż czas tam przeżyty nie należał do najłatwiejszych, to w przyszłości Jaworski

⁶ Zaświadczenie sióstr józefitek z 1944 roku, w: archiwum Mariana Skowry.

⁷ Błądek, *Metropolia Lwowska*, dz. cyt., s. 17, Błądek, *Wszystko dzięki Opatrzności*, dz. cyt., s.298; <https://kurierygalityjski.com/kardynal-marian-franciszek-jaworski/> (dostęp: 15.03.2023); Archidiecezja Lwowska Marian Franciszek Jaworski (kwestionariusz osobowy), w: Akta Personalne, Archiwum Archidiecezji Lwowskiej.

⁸ M. Jaworski, zapiski, w: archiwum autora.

zawsze z sentymentem wracał do miejsca, gdzie formował się do kapłaństwa. Podczas różnego rodzaju uroczystości przewodniczył tam celebracjom liturgicznym. Przybywając do sanktuarium kalwaryjskiego w 2001 roku skierował do wiernych słowa wyrażające wdzięczność za więź łączącą go z tym miejscem:

Z wielką wdzięcznością przybywam tu, do tej bazyliki, dlatego, że mam wielki dług wdzięczności, i do Pani Kalwaryjskiej, i do tych, którzy jej tutaj posługują, oo. Bernardynów. To tutaj kiedy nasze seminarium zostało przeniesione ze Lwowa, oo. Bernardyni otworzyli nam swoje podwoje i wielką łaską było to, że mogliśmy tutaj przez pięć lat korzystać z gościny i przyjąć święcenia kapłańskie. To był istotny etap na drodze mojego życia i wielu kapłanów, którzy tutaj przygotowywali się do kapłaństwa. Dlatego raz jeszcze pragnę wyrazić moją głęboką wdzięczność Bogu i Matce Najświętszej za te piękne lata, które mogłem tutaj spędzić. A wszyscy wiedzą, że waga i znaczenie tych lat mnożą się jeszcze przez to, że to były trudne lata po II wojnie światowej⁹.

Podobnie, jak miało to miejsce podczas nauki w szkole, alumn Marian Jaworski wyróżniał się znakomitymi sukcesami w nauce, dlatego też po pierwszej sesji egzaminacyjnej został wybrany prezesem swojego rocznika. Ponadto przyszły kardynał pełnił inne funkcje w seminarium, był członkiem, a później bibliotekarzem i prezesem Koła Odczytowego im. ks. Piotra Skargi, które redagowało gazetkę ścienną „*Verbum*” oraz zbierało się, aby omawiać różne kwestie teologiczno-duszpasterskie. Oprócz tego był prezesem Koła Abstynentów, którego zadaniem było propagowanie idei trzeźwości¹⁰.

⁹ Por. Błądek, *Wszystko dzięki Opatrzności*, dz. cyt., s. 21–22.

¹⁰ M. Skowyrą, *Kardynał Marian Franciszek Jaworski. Część 2. Lwowski okres kardynała Mariana Franciszka Jaworskiego. Od urodzin do święceń kapłańskich (1926–1950)*, w: <https://kuriergalicyjski.com/kardynał-marian-franciszek-jaworski-2/> (dostęp: 17.10.2023).

Zgodnie z zasadami liturgicznymi obowiązującymi przed Soborem Watykańskim II alumn Marian Jaworski otrzymał tonsurę w 1947 roku, święcenia ostiariatu i lektoratu 10 kwietnia 1948 roku oraz egzorcystatu i akolitu 21 listopada 1948 roku. Subdiakoniat przyjął 30 kwietnia 1950 roku, a diakonat 21 maja tego samego roku¹¹.

Zwieńczeniem formacji seminaryjnej było przyjęcie święceń kapłańskich z rąk metropolity lwowskiego arcybiskupa Eugeniusza Baziaka w kaplicy łaskami słynącego obrazu Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej. Na obrazku prymicyjnym ks. Marian Jaworski umieścił słowa z Pisma Świętego: „Mnie żyć jest Chrystus” oraz błogosławieństwo: „Błogosław Panie Rodzicom, Rodzeństwu i tym, którzy prowadzili mnie do Twych Świętych Ołtarzy”¹². Dwa dni później, po złożeniu wszystkich wymaganych egzaminów z wynikiem celującym (filozofia chrześcijańska i historia filozofii; nauki biblijne Nowego Zakonu, nauki biblijne Starego Zakonu; historia Kościoła Katolickiego; teologia fundamentalna; teologia dogmatyczna; teologia moralna ogólna i szczegółowa; prawo kanoniczne; teologia pastoralna z liturgiką i homiletyką; pedagogika, katechetyka i metodyka) i przedstawieniu pracy magisterskiej *Metoda kulturalno-historyczna w etnologii Wilhelma Schmidta*, której opiekunami byli ks. prof. Szczepan Szydelski oraz ks. profesor Marian Michalski (ocena dobra), ks. Marian Jaworski otrzymał tytuł magistra teologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego¹³.

¹¹ Por. Marian Franciszek Jaworski (kwestionariusz osobowy), dz. cyt.

¹² Obrazek Prymicyjny, w: Archiwum Archidiecezji Lwowskiej, Akta Personalne,

¹³ Por. J. Bednarczyk, *Odważna droga głębokiej wiary, niezwyklej mądrości i ofiarnej miłości Bożej*, w: *Scire Deum*. Księga Pamiątkowa wydana z okazji 25-lecia Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie Dedykowana jej pierwszemu rektorowi JE Kardynałowi Marianowi Jaworskiemu, Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie, Kraków 2006, s. 9.

Działalność naukowa

Po roku pracy duszpasterskiej jako wikariusz w parafii św. Andrzeja Boboli w Baszni Dolnej, ks. Marian Jaworski został skierowany na studia specjalistyczne na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W czasie studiowania zamieszkiwał przy parafii św. Floriana w Krakowie, gdzie spotkał ks. dr Karola Wojtyłę. W 1952 roku obronił rozprawę doktorską *Rozwój poglądów Józefa Geysera na zasadę przyczynowości* i uzyskał stopień doktora teologii. Promotorem pracy był o. prof. Piotr Stach, a recenzentami ks. prof. Kazimierz Klósak i ks. doc. Aleksander Usowicz. Następnie, po roku pracy duszpasterskiej w charakterze wikariusza w parafii św. Marii Magdaleny w Poroninie, w 1953 roku podjął kolejne studia, tym razem na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Pracę magisterską z filozofii napisał pod kierunkiem o. prof. Mieczysława A. Krąpca *Wartość prób aprioryczno-racjonalnego dowodzenia zasady przyczynowości u Józefa Greya*. W 1955 roku ks. Marian Jaworski otrzymał stopień doktora filozofii, na podstawie dysertacji *Arystotelesowska i tomistyczna teoria przyczyny sprawczej na tle pojęcia bytu*, której promotorem był również o. prof. Mieczysław A. Krąpiec, a recenzentami prof. Stefan Świeżawski oraz doc. Jerzy Kalinowski¹⁴.

Po uzyskaniu stopni naukowych ks. dr Marian Jaworski poświęcił się działalności naukowo-dydaktycznej i nie zaprzestał jej (choć zdecydowanie zmniejszył jej zakres) nawet gdy został arcybiskupem lwowskim. Był wykładowcą między innymi w Studium Filozoficzno-Teologicznym OO. Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej. W latach 1955–1960 prowadził tam zajęcia z zakresu teodycei, psychologii i historii filozofii. Ponadto wykładał na Wydziale Teologicznym przy Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie, w Kolegium Filozoficzno-Teologicznym OO. Dominikanów w Krakowie, Wydziale Filozoficznym Ojców Je-

¹⁴ Por. Bednarczyk, *Odwazna droga*, dz. cyt., s. 9–10.

zuitów i w Częstochowskim Seminarium Duchownym. Warto zwrócić uwagę, że prowadząc zajęcia był jednocześnie kapelanem Arcybiskupa Baziaka w latach 1956–1958. Natomiast w latach 1961–1967 był wykładowcą elementów filozofii religii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim¹⁵.

W roku 1962 ks. Marian Jaworski został mianowany zastępcą profesora Wydziału Teologicznego przy Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Krakowie. Od 1965 roku rozpoczął wykłady z filozofii religii na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, gdzie 25 marca 1966 roku przeprowadził przewód habilitacyjny z nauk humanistycznych w zakresie filozofii religii, przedstawiając rozprawę *Poznanie religijne Boga według Romano Guardiniego*. Recenzentami rozprawy byli ks. prof. Piotr Chojnacki, o. prof. Mieczysław Albert Krąpiec oraz prof. Stefan Świeżawski. Po uzyskaniu habilitacji ks. dr hab. Marian Jaworski jako docent został kierownikiem Katedry Filozofii Religii i pełnił tę funkcję w latach 1967–1974. Prodziekanem tegoż wydziału był w latach 1968–1970. W latach 1974–1981 pełnił obowiązki dziekana Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie. Profesorem nadzwyczajnym został w 1967 roku, a tytuł profesora zwyczajnego otrzymał w 1976 roku na krakowskim Wydziale Teologicznym. Gdy przekształcono tę uczelnię w Papieską Akademię Teologiczną w Krakowie, został pierwszym jej rektorem i pełnił tę funkcję w latach 1981–1988. Warto zauważyć, że aktywna działalność ks. Jaworskiego była doceniana przez władzę kościelną, gdyż w 1971 roku został obdarzony godnością kapelana honorowego oraz prałata papieskiego w 1976 roku, a w 1974 roku został włączony w poczet kanoników lwowskiej kapituły archikatedralnej z siedzibą w Lubaczowie¹⁶.

¹⁵ Por. J. Dyduch, *Recenzja dorobku naukowego i całokształtu działalności kościelnej Kardynała Mariana Jaworskiego do nadania doktoratu honoris causa przez Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu*, Wrocław 2006, s. 30–31; Marian Franciszek Jaworski (kwestionariusz osobowy), dz. cyt.

¹⁶ Por. J. Pater, *Laudacja podczas uroczystości nadania JE Kardynałowi Marianowi Jaworskiemu, Metropolicie Lwowa, doktoratu*

Oprócz pełnienia funkcji związanych z kierowaniem katedrą, wydziałem czy uczelnią ks. Marian Jaworski należał do wielu innych gremiów. Gdy w 1967 roku pod przewodnictwem kardynała Karola Wojtyły powstała w ramach Konferencji Episkopatu Polski Podkomisja ds. studiów, którą w 1970 roku przekształcono w Komisję ds. Nauki Katolickiej, ks. Marian Jaworski stał się najbliższym współpracownikiem przewodniczącego komisji. Przyszły arcybiskup lwowski został powołany również do Rady Naukowej Episkopatu powstałej w 1973 roku. Zadaniem wyżej wymienionych gremiów miała być troska o uczelnie katolickie, rozwój nauki katolickiej w Polsce, jej akademicki poziom oraz wolność w badaniach. Ponadto ks. Jaworski jako sekretarz tych komisji oraz Rektor Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie w 1984 roku został powołany do zespołu rządowo-kościelnego, mającego za zadanie uregulować status cywilny wyższych uczelni teologicznych w Polsce. Ze względu na niechętnie nastawienie władz komunistycznych do Kościoła Katolickiego oraz panującą ówczasie cenzurę i ograniczanie wolnej myśli w prowadzonych badaniach, praca w zespole kosztowała wiele trudu. Gdy strona rządowa proponowała załatwienie sprawy jedynie w przypadku Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie z pominięciem innych uczelni katolickich, ks. Jaworski stanowczo się temu sprzeciwiał, domagając się uznania praw dla wszystkich ośrodków katolickich. Ostatecznie problem został rozwiązany, a „Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” z dnia 17 maja 1989 roku nadała wszystkim uczelniom teologicznym w Polsce osobowość prawną¹⁷. Ponadto ks. Marian Jaworski był członkiem Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Sekcji

honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, w: *JE Książd Kardynał prof. dr hab. Marian Jaworski Doktor honoris causa Pontificiae Facultatis Theologicae Wratislaviensis*, s. 6–14; Dyduch, *Recenzja*, dz. cyt., s. 30–31; por. Bednarczyk, *Odwazna droga*, dz. cyt., s. 9–10.

¹⁷ Por. Pater, dz. cyt., s. 6–14.

Profesorów Filozofii w Polsce, Polskiego Towarzystwa Filozoficznego i Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie, Kolegium Rektorów Szkół Wyższych w Krakowie i zasiadał w Radzie Fundacji im. św. Królowej Jadwigi dla Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, której przewodniczył od 1990 roku¹⁸.

Ks. Marian Jaworski zgromadził dorobek składający się z około 300 pozycji naukowych i popularyzatorskich¹⁹. Brał udział w wielu sympozjach, kongresach i konferencjach, zarówno w Polsce jak i poza jej granicami. Wśród imprez naukowych, na których prezentował swoje referaty można wymienić między innymi: Sympozjum poświęcone myśli posoborowej w Polsce (Warszawa 1969), Kongres Teologów Polskich (Lublin 1971), Sympozjum Filozofii Boga (Warszawa 1972), Sympozjum Hermeneutyki Teologicznej (Kraków 1973), Sympozjum Nowa Teologia (Kraków 1974), Kongres Teologów Polskich (Lublin 1983), sesję naukową poświęconą myśli Karola Wojtyły (Kraków 1984), sesję naukowo-pastoralną na temat cierpienia (Kraków 1984), Międzynarodowy Kongres Tomistyczny (Rzym–Neapol 1974), Sympozjum Filozoficzne (Kirchberg 1985), spotkanie Rady Naukowej Instytutu Nauka o człowieku (Castel Gandolfo 1985), Międzynarodowy Kongres Tomistyczny De anima (Rzym 1986), Międzynarodowy Kongres Skotystyczny (Kraków 1986), Międzynarodowa Sesja Instytutu Kultury Jana Pawła II nt. Wyzwolenie człowieka (Kazimierz nad Wisłą 1986). Ks. Marian Jaworski inspirował i współorganizował niektóre kongresy i sympozja np. Sesję Teologów Polskich z okazji II Krajowego Kongresu Eucharystycznego w Polsce (Jasna Góra 1987), Międzynarodowe Sympozjum: Z problematyki współczesnej filozofii religii (Kraków 1988). Ponadto był chętnie zapraszany z wykładami zarówno przez uczelnie

¹⁸ Por. Tamże, s. 13.

¹⁹ Por. J. Bednarczyk, *Wykaz publikacji Ks. Kardynała Mariana Jaworskiego*, w: *Scire Deum*. Księga Pamiątkowa wydana z okazji 25-lecia Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie Dedykowana jej pierwszemu rektorowi JE Kardynałowi Marianowi Jaworskiemu, Kraków 2006, s. 29–46.

polskie jak i zagraniczne. Wygłaszał wykłady między innymi: w Wiedniu, Grazu, Bochum, Monachium, Passau, Paryżu, Neapolu, Regensburgu, Rzymie²⁰.

Posługa biskupia

24 maja 1984 roku Jan Paweł II mianował ks. prof. Mariana Jaworskiego biskupem tytularnym Lambesi i Administratorem Apostolskim archidiecezji lwowskiej z siedzibą w Lubaczowie. Biskup nominat sakrę przyjął 23 czerwca 1984 roku w Katedrze na Wawelu. Głównym konsekratorem był kardynał Franciszek Macharski – arcybiskup i metropolita krakowski, a współkonsekratorami bp Ignacy Tokarczuk – biskup przemyski oraz bp Antoni Adamiuk – biskup pomocniczy diecezji opolskiej. Jako zawołanie biskupie nowy pasterz wybrał słowa „Mihi vivere Christus est”, które wyznaczały program dalszej działalności. Pełniąc funkcję administratora apostolskiego w Lubaczowie bp Jaworski odpowiadał za niewielką część archidiecezji lwowskiej, która pozostała w granicach państwa polskiego. Pamiętał również o katolikach żyjących wówczas w zmierzającym do upadku Związku Radzieckim, podtrzymywał kontakty z obecnymi tam katolikami, a gdy stało się to możliwe odbywał podróże za wschodnią granicę²¹.

Szansa na odrodzenie Kościoła łańcińskiego na Ukrainie związana była z przemianami politycznymi w Związku Radzieckim, mającymi miejsce pod koniec lat osiemdziesiątych minionego stulecia²². Wspomniane przemiany miały również wpływ na relacje między Związkiem Radzieckim a Stolicą Apostolską, a to spowodowało zliberalizowanie prawa dotyczącego religii. Swobodna możliwość wyznawania religii pojawiła się jednak dopiero po rozpadzie ZSRR, kiedy to Ukraina stała się państwem niezależ-

²⁰ Por. Pater, dz. cyt., s. 12.

²¹ Por. tamże, s. 8; Dyduch, dz. cyt., s. 32.

²² Por. R. Dzwonkowski, *Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie (1939–2011)*, Toruń 2011, s. 194.

nym²³. W kwietniu 1992 roku Ukraina nawiązała stosunki dyplomatyczne ze Stolicą Apostolską²⁴. Powstanie niezależnego państwa oraz nawiązanie stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską nie rozwiązało automatycznie wszystkich dotychczasowych problemów. Ateizacja społeczeństwa, skutecznie prowadzona w Związku Radzieckim, rzutowała również na obywateli nowopowstałego państwa. Kościół katolicki, rozpoczynając swoją działalność w tym państwie, musiał zmierzyć się z licznymi trudnościami. Wskutek tego, że kilkumilionowa społeczność ukraińska w czasach Związku Radzieckiego została pozbawiona opieki duszpasterskiej, lata dziewięćdziesiąte minionego stulecia były dla Kościoła na Ukrainie ogromnym wyzwaniem, wszak działalność duszpasterską należało zaczynać niemal od nowa. Prześladowania Kościoła, trwające przez długie dziesięciolecia, mocno odcisnęły się na sytuacji wspólnot wiernych zamieszkujących obecne tereny Ukrainy. Podstawowym wyzwaniem dla duszpasterzy była konieczność odbudowania życia duchowego parafian, wyniszczonego przez ideologię komunistyczną. Okres władzy komunistycznej bardzo destruktywnie wpłynął także na stosunek

²³ Por. A. Szabaciuk, *Relacje Państwo–Kościół na Ukrainie w latach 1991–2012*, Lublin 2012, s. 18.

²⁴ Por. B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 8, Lublin 2001, s. 214–215.

²⁵ Po włączeniu Kresów Wschodnich w skład Związku Radzieckiego rozpoczęto politykę ateizacji społeczeństwa również na tym terenie. Do wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej w 1941 roku Kościół został obrabowany z majątku, a duchowieństwo było represjonowane. Wiernym uniemożliwiano z kolei prowadzenie normalnego życia religijnego. Wpływ na osłabienie sytuacji Kościoła miała depolonizacja katolików zamieszkujących tereny, które przed wybuchem II wojny światowej należały do II Rzeczypospolitej. Walka z religią prowadzona przez komunistów była procesem długofalowym, polegającym na stopniowym ograniczaniu liczebności duchowieństwa, rozwiązywaniu parafii, a także kradzieży majątku kościelnego i przekazywaniu go na rzecz instytucji państwowych bądź Cerkwi prawosławnej. Brak możliwości kontaktu z biskupem powodował, że parafie działały we wzajemnym odizolowaniu. Kult mógł być sprawowany tylko w świątyniach – władze zakazywały nawet udzielania sakramentów. Por. A. Bonusiak, *Polacy w Niepodległej Ukrainie*, Rzeszów 2013, s. 154; Szabaciuk, dz. cyt., s. 13–15.

administracji państwowej do Kościoła rzymskokatolickiego²⁵. Wiara katolicka na Ukrainie została zachowana w głównej mierze dzięki niewielkim, a jednocześnie zdeterminowanym wspólnotom przywiązanym do religii katolickiej i polskich tradycji patriotycznych²⁶. Ponadto wpływ na przetrwanie wiary katolickiej miała odważna postawa duszpasterzy, którzy pomimo prześladowań odważnie bronili wiary katolickiej²⁷.

Burzliwy czas przemian stał się nowym początkiem budowania struktur kościelnych na Ukrainie, co pozwoliło na uporządkowanie działalności wielu wspólnot katolickich niemających wcześniej kontaktu z biskupem²⁸. Oficjalnym początkiem owego procesu budowania struktur Kościoła Rzymskokatolickiego w niepodległej Ukrainie były nominacje biskupie z 16 stycznia 1991 roku. W ten sposób papież wznowił funkcjonowanie trzech diecezji. Metropolita lwowskim obrządku łacińskiego został bp Marian Jaworski, biskupem diecezjalnym w Kamieńcu Podolskim ks. Jan Olszański, zaś w Żytomierzu ks. Jan Purwiński. Dla archidiecezji lwowskiej zostało w tym czasie mianowanych dwóch biskupów pomocniczych: o. Rafał Kiernicki – franciszkanin, a także ks. Marcejan Trofimiak²⁹. 18 maja 1991 roku miał się odbyć ingres nowego metropolity arcybiskupa Mariana Jaworskiego,

²⁶ Por. W. Osadczy, *Kościół łaciński na Ukrainie dole i niedole. Doświadczenie. Dzień dzisiejszy. Problemy i Perspektywy*, w: A. Gil, W. Bobryk (red.), *Kościół Katolicki na Wschodzie*, Siedlce–Lublin 2010, s. 91.

²⁷ Por. M. Trofimiak, W. Osadczy, Władysław Markijan. *O historii i dniu dzisiejszym Kościoła Katolickiego na Ukrainie z księdzem biskupem Marcejanem Trofimiakiem rozmawia Włodzimierz Osadczy*, Wydawnictwo KUL, Lublin–Łuck 2009, s. 12.

²⁸ Por. Szabaciuk, dz. cyt., s. 20.

²⁹ Por. Kumor, dz. cyt., s. 214. Jak zauważył bp Marian Buczek, na terenie archidiecezji lwowskiej postawa władz świeckich była negatywna i wroga w stosunku do Kościoła rzymskokatolickiego. Przejawiało się to tym, że władze nie chciały oddać kościołów uprzednio zabranych przez komunistów katolikom obrządku łacińskiego. Podobnie sytuacja wyglądała z budynkami kurii, seminarium duchownego oraz mieszkaniami dla księży. Rozmowy prowadzone między stronami były trudne i nie przynosiły oczekiwanych

jednakże władze lokalne uniemożliwiły przeprowadzenie uroczystości, chcąc w ten sposób zmanifestować swoją dezaprobatę wobec utworzenia nowych struktur kościelnych. Rozwój obrządku łacińskiego był wówczas postrzegany jako zjawisko niekorzystne z punktu widzenia politycznego³⁰. Przywrócenie struktur Kościoła Rzymskokatolickiego na terenie zachodniej części Ukrainy było postrzegane jako wydarzenie przekraczające polityczno-religijne założenia. Władze niepodległej Ukrainy widziały możliwość działania Kościoła łacińskiego wyłącznie w formie kooperacji z Kościołem grekokatolickim. Natomiast Kościół łaciński nadal pozostawał kojarzony z II Rzeczpospolitą. Dużą część ówczesnego społeczeństwa ugruntowała w takim myśleniu nominacja Polaka na stanowisko arcybiskupa lwowskiego, który prywatnie był przyjacielem papieża Jana Pawła II³¹.

Mając świadomość niełatwego kontekstu dla pełnienia posługi biskupiej, arcybiskup Jaworski przystąpił do długofalowego i wie-

rezultatów. Przykładem może być Kościół św. Elżbiety we Lwowie, gdzie grekokatolicy przejęli świątynię, która miała być oddana łacinnikom. Podobna sytuacja nastąpiła w Olesku, gdzie klucze do kościoła odebrano katolikom w przeddzień konsekracji. Z kolei w Brodach przedstawiciele władz wtargnęli do kościoła w czasie nabożeństwa i siłą usuwali modlących się ludzi, następnie kościół przekazano grekokatolikom, którzy i tak w mieście mieli już cztery cerkwie. Ostatecznie Jaworski, chcąc uniknąć niepożądanych konfliktów, podjął decyzję o budowie nowych świątyń tam, gdzie nie było możliwości odzyskania starych. Kardynał starał się również o zwrot historycznego budynku metropolitów lwowskich i kurii, co trwało aż do 2005 roku, kiedy to władze państwowe przekazały zniszczony budynek domu biskupiego. Początkowo Metropolita mieszkał w mieszkaniach prywatnych, a dopiero w 1995 roku kupił dom, w którym zamieszkał z kancelarzem oraz siostrami zakonnymi. Było to skutkiem nawiązania relacji z ówczesnym prezydentem Ukrainy Leonidem Kuczumą. Równoległe do procesów odzyskiwania świątyni, na terenie archidiecezji lwowskiej zaczęto budować nowe kościoły i rozbudowywać sieć parafii. Jednakże również w tych sprawach władze torpedowały działalność. Utrudniano pracę zarówno księżom diecezjalnym, jak i zakonom. Plan wtórnej chrystianizacji diecezji był możliwy dzięki wyjątkowej cierpliwości, łagodności i sile perswazji arcybiskupa Jaworskiego. Por. M. Buczek, *Wprowadzenie*, w: Błądek, *Metropolia Lwowska*, dz. cyt. s. 10; Osadczy, *Kościół łacińskiego*, dz. cyt., s. 91.

³⁰ Por. Szabaciuk, dz. cyt., s. 21.

³¹ Por. Błądek, *Wszystko dzięki Opatrzności*, dz. cyt., s. 130.

loaspektowego procesu odbudowy archidiecezji. Uwzględniając wprowadzenie postanowień Soboru Watykańskiego II, mających na celu ożywienie życia religijnego, zorganizował synod duszpasterski dla archidiecezji lwowskiej i diecezji łuckiej, który obradował w latach 1995–1997. Ze względu na rozwój struktury parafialnej i budowę nowych kościołów, arcybiskup wielokrotnie błogosławił place pod budowę Kościoła, konsekrował nowe świątynie oraz nawiedzał parafie, udzielając sakramentu bierzmowania, zachęcając przy tym wiernych do odpowiedzialności za Kościół powszechny oraz wspólnotę parafialną, gromadzącą się wokół świątyni³².

Świątynia, dom modlitwy – nauczał Jaworski – jest miejscem wspólnoty kościelnej. To tutaj będziecie mogli się gromadzić, ażeby przeżywać to, że jesteście Kościołem i że jesteście w Kościele, że wszyscy razem tworzycie jeden lud Boży, ten święty lud Boży, który zdąża do chwały niebieskiej³³.

Ponadto, dostrzegając potrzebę kształcenia miejscowego duchowieństwa, arcybiskup Marian Jaworski świadomy ogromnych potrzeb duszpasterskich utworzył seminarium duchowne i otaczał je wyjątkową troską, gdyż sam w latach 1997–2008 był jego rektorem i wykładowcą, a także uczestnikiem niektórych wykładów i egzaminów³⁴.

Podejmując różnego rodzaju posługi arcybiskup Jaworski pamiętał, że

biskup [...] ma wyjść do człowieka żyjącego w ścisłym zamknięciu; obudzić w jego duszy te obszary, które zdają się być uśpione,

³² Por. M. Jaworski, homilia wygłoszona dn. 2002.06.01, s. 3, w: teczka 2002; Pater, dz. cyt., s. 8.

³³ Tenże, homilia wygłoszona dn. 17.09.1994, s. 2, w: teczka 1994.

³⁴ Por. K. Mikucki, *Ksiądz Kardynał Marian Jaworski: Działalność Naukowa, Zarys Filozofii oraz niektóre aspekty relacji pomiędzy filozofią a teologią*, „Zeszyty Historyczno-Teologiczne”, 19(2013), s. 191.

umożliwić doświadczenie religijne, które będzie światłem w nocy nicości. A potem prowadzić do coraz pełniejszego poznania wiary i jej zrozumienia³⁵.

Przejawem tego jest bogate nauczanie pasterskie, zawierające przede wszystkim homilie, które zostały zgromadzone od momentu święceń biskupich i stanowią zbiór, składający się z kilkudziesięciu teczek. Hierarcha najczęściej wygłaszał homilie z pamięci, a zapis na papierze dokonywany był na podstawie nagrań. Chociaż arcybiskup Jaworski był wysokiej klasy naukowcem w przepowiadaniu posługiwał się bardzo prostym językiem, aby dzięki temu być lepiej zrozumianym przez słuchaczy, których wiedza religijna nie była na wysokim poziomie³⁶. Wiedząc jaki jest poziom intelektualny i duchowy diecezjan wzywał ich, aby nie zaniebdywali słuchania słowa Bożego. Zwracając się do młodzieży powiedział:

Moi Drodzy, serdecznie Was wzywam do tego, ażebyście umieli wsłuchiwać się w to wszystko, co tutaj przekazywane jest Wam w imieniu Kościoła, a ostatecznie w imieniu Jezusa Chrystusa. Patrząc się w pokolenie Waszych przodków, Wy wiecie, że to jest ta droga, którą oni wybrali, a Waszym obowiązkiem jest, ażeby ją podjąć i wytrwać³⁷.

W czasie posługi biskupiej Marian Jaworski pełnił wiele funkcji zarówno w Kościele na Ukrainie, jak i Kościele powszechnym. Od 1987 roku był Konsultorem Kongregacji ds. Seminariów i Uniwersytetów Katolickich, zaś od 1996 roku Konsultorem Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego; brał udział w trzech Synodach Biskupów w latach 1991, 1995 i 1998; a w latach 1996–1998

³⁵ M. Jaworski, *Początek przełomu*, „L'Osservatore Romano”. Wyd. polskie, nr 1(239)/2002, s. 27.

³⁶ Por. Dzwonkowski, dz. cyt., s. 194.

³⁷ M. Jaworski, homilia wygłoszona dn 31.05.1987, s. 3, w: teczka 1987.

pełnił również obowiązki Administratora Apostolskiego diecezji łuckiej. W 1992 roku abp Jaworski został wybrany na przewodniczącego Konferencji Episkopatu Rzymskokatolickiego Ukrainy. W latach 1997–2008 był rektorem Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Lwowskiej, a od 1998 roku członkiem Prezydium Papieskiej Rady ds. Rodziny. 28 stycznia 2001 roku Jan Paweł II ogłosił, że abp Marian Jaworski został wyniesiony do godności kardynalskiej *in pectore* (w sercu) na konsystorzu w 1998 roku. Biret kardynalski otrzymał 21 lutego 2001 roku w Rzymie³⁸.

W czasie pełnienia urzędu metropolity lwowskiego wydarzeniem o wielkiej wadze była pielgrzymka papieża Jana Pawła II na Ukrainę, która odbyła się w dniach się 23–27 czerwca 2001 roku. Metropolita przyczynił się do tego, że ówczesny prezydent Ukrainy Leonid Kuczma zaprosił Ojca Świętego na Ukrainę. Podczas jednego ze spotkań zasugerował ówczesnej głowie państwa, by zaprosić papieża na Ukrainę, a dzięki temu świat dowie się więcej o tym państwie³⁹. Rzeczywiście tak się stało, gdyż wizyta Jana Pawła II miała ogromne znaczenie w aspekcie politycznym. Przez kilka dni Ukraina znajdowała się w centrum zainteresowania całego świata. Najwięksi nadawcy telewizyjni koncentrowali swoją uwagę na pobycie papieża w tym postradzieckim kraju. Masowe uczestnictwo w spotkaniach z papieżem uświadomiło natomiast ukraińskiej społeczności, że w końcu może być sobą i stanowić o sobie⁴⁰.

Prowadząc intensywną działalność pasterską na Ukrainie, arcybiskup Jaworski nie zapomniał o polskim środowisku naukowym, pozostawał wielkim autorytetem dla świata nauki. System

³⁸ Por. Pater, dz. cyt., s. 8; Dyduch, dz. cyt., s. 30–31; S.P. Makara, *Ze Lwowa do Lubaczowa. W 60 rocznicę przeniesienia stolicy arcybiskupów lwowskich do Lubaczowa*, Lubaczów 2008, s. 126–162; http://rkc.lviv.ua/category_2.php?cat_1=1&cat_2=8&lang=3, (dostęp 14.12.2021).

³⁹ Por. Dzwonkowski, dz. cyt., s. 194.

⁴⁰ Por. Szabaciuk, dz. cyt., s. 37.

matycznie współpracował z krakowską Papieską Akademią Teologiczną, z Polskim Towarzystwem Filozoficznym, z Polskim Towarzystwem Teologicznym w Krakowie i Towarzystwem Naukowym KUL, a także z redakcjami „Etosu” i „Tygodnika Powszechnego”⁴¹. Wybitna działalność naukowa została doceniona doktoratami honoris causa: w 1985 roku od Wydziału Teologii Katolickiej Ruhr-Uniwersität w Bochum, w 2002 roku od Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, natomiast w 2006 roku od Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie oraz Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Uniwersytet Jagielloński wyróżnił kardynała Jaworskiego poprzez uroczyste odnowienie doktoratu z teologii w 2005 roku, a Katolicki Uniwersytet Lubelski poprzez odnowienie doktoratu z filozofii w 2008 roku. Jaworski dwukrotnie otrzymał medal Bene Merenti, w 1996 roku od Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie oraz Polskiego Towarzystwa Teologicznego w 2009 roku. W 2007 roku Prezydent Rzeczypospolitej Polski przyznał kardynałowi Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski za zasługi dla rozwoju nauk teologicznych oraz za osiągnięcia w działalności dydaktycznej. W 2017 roku, uznając znamienite zasługi dla odbudowy życia religijnego na Kresach Wschodnich oraz pogłębianie dialogu ekumenicznego i za osiągnięcia naukowe w dziedzinie filozofii i teologii prezydent Andrzej Duda uhonorował go Orderem Orła Białego. Kardynał Jaworski otrzymał również odznaczenie od prezydenta Ukrainy Wiktora Juszczenki, a mianowicie Order Księcia Jarosława Mądrego IV klasy. Ponadto arcybiskup Lwowa otrzymał honorowe obywatelstwa kilku polskich miast: Lubaczowa w 1996 roku, Krakowa w 2006 roku i Puszczkowa w 2013 roku.

⁴¹ Por. J. Życiński, *Opinia w sprawie nadania godności doktora honoris causa Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie JE Księdzu Kardynałowi Marianowi Jaworskiemu Arcybiskupowi Metropolście Lwowa*, w: *Ksiądz Kardynał Marian Jaworski Doctor honoris causa Wydziału Filozoficznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, Papieska Akademia Teologiczna, Kraków 2006, s. 19.

21 października 2008 roku Benedykt XVI przyjął rezygnację kardynała Mariana Jaworskiego z urzędu arcybiskupa metropolity lwowskiego. Kardynał Jaworski zmarł 11 września 2020 roku w Krakowie, a uroczystości pogrzebowe miały miejsce w Kalwarii Zebrzydowskiej, gdzie spoczywa jego ciało⁴².

Podsumowanie

Kardynał Marian Jaworski jest bez wątpienia osobą zasłużoną zarówno dla polskiej nauki jak i Kościoła katolickiego na Ukrainie. Jak zauważył biskup Ignacy Dec:

Ksiądz Kardynał Marian Jaworski, obecny Arcybiskup Metropolita Lwowski Obrządku Łacińskiego ma za sobą niezwykłą drogę życia. [...] Na jego kapłańskiej drodze odnajdujemy dwie katedry, w których Dostojny Jubilat dzieli się z innymi mądrością przyrodzoną i nadprzyrodzoną. Od roku 1955 jest to katedra profesorska, a od roku 1984 katedra biskupia. Stąd też można powiedzieć, że Ksiądz Kardynał jest człowiekiem nauki i Kościoła, nauczycielem akademickim i kapłanem, profesorem i kardynałem⁴³.

Działalność naukowa charakteryzowała się innowacyjnością oraz otwarciem na różne problemy współczesnego świata. Jak zauważyła s. prof. Zofia Zdybicka:

Ks. Kardynał podjął i nieustannie z maestrią realizuje, wszystkie powinności profesorskie: naukowo-badawcze, dydaktyczne, orga-

⁴² Por. Mikucki, dz. cyt., s. 191; http://rkc.lviv.ua/category_2.php?cat_1=1&cat_2=8&lang=3 (dostęp 14.12.2021).

⁴³ I. Dec, *Opinia w sprawie nadania godności doktora honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu JE Księdzu Kardynałowi Marianowi Jaworskiemu Arcybiskupowi Metropolacie Lwowa*, w: *JE Ksiądz Kardynał Marian Jaworski Doctor honoris causa Pontificae Facultatis Theologicae Wratislaviensis*, Wrocław 2006, s. 20.

nizacyjno-naukowe. Zawsze są to działania wszechstronne, solidne, sięgające głębi doniosłych i aktualnych problemów, w najważniejszej dziedzinie pionierskie⁴⁴.

Znajomość współczesnych nurtów filozoficznych pozwoliła Jaworskiemu komentować i interpretować nauczanie Soboru Watykańskiego II, przyczyniając się do wprowadzenia w życie jego osiągnięć.

Personalistyczne rozumienie człowieka wpłynęło na działalność duszpasterską prowadzoną przez Jaworskiego zwłaszcza po 1991 roku, kiedy to został Arcybiskupem i Metropolitą Lwowskim. Troska o dobro każdego człowieka przejawiająca się w delikatności, mądrości, roztropności i cierpliwości przyczyniła się do odrodzenia życia religijnego katolików na Ukrainie oraz administracji kościelnej⁴⁵.

Swoją wielką i trudną misję na Wschodzie w czasach wielkiego przełomu Ks. Kardynał podejmuje z miłością, wiarą i nadzieją, odważnie, mądrze, roztropnie. W kulturę świadomie deformowaną ideologią wrogą temu, co prawdziwe, religijne, polskie, wrogą człowiekowi wnosi myśl filozoficzno-religijną niezależną od uwarunkowań politycznych. Czyni nadludzkie wysiłki, by powierzonych sobie ludzi otworzyć na Chrystusa, Jego Miłość i Jego Prawdę, by zapewnić im posługę religijną, miejsca modlitwy i kultu⁴⁶.

44 Z. Zdybicka, *Laudacja*, w: *Uroczyste Odnowienie Doktoratu Kardynała Mariana Jaworskiego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II 30 maja 2008 roku*, „Analecta Cracoviensia”, tom 40(2008), s. XI.

45 Dec, dz. cyt., s. 28.

46 Zdybicka, dz. cyt., s. XII.

Life and Work of Cardinal Marian Jaworski

SUMMARY

The article depicts the life and activities of Cardinal Marian Jaworski, Archbishop and Metropolitan of Lviv. Marian Jaworski was born in Lviv, where he lived and received education until 1945. The subsequent years of his life were associated with Krakow, where he underwent seminary formation and was ordained a priest. His priestly life was intertwined with scholarly pursuits in various academic centers, leading to a professorship. In 1984, Jaworski was appointed as the bishop-administrator of the Archdiocese of Lviv with the seat in Lubaczów. In 1991, he was appointed as the Archbishop and Metropolitan of Lviv. In 2001, Jaworski's cardinal nomination was announced. He passed away in 2020.

Keywords: Marian Jaworski, Catholic Church, Ukraine, philosophy, Lviv archdiocese

BIBLIOGRAFIA

- Bednarczyk Jan, *Odważna droga głębokiej wiary, niezwyklej mądrości i ofiarnej miłości Bożej*, w: *Scire Deum*. Księga Pamiątkowa wydana z okazji 25-lecia Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, Dedykowana jej pierwszemu rektorowi JE Kardynałowi Marianowi Jaworskiemu, Kraków 2006, s. 9–20.
- Bednarczyk Jan, *Wykaz publikacji Ks. Kardynała Mariana Jaworskiego*, w: *Scire Deum*. Księga Pamiątkowa wydana z okazji 25-lecia Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, Dedykowana jej pierwszemu rektorowi JE Kardynałowi Marianowi Jaworskiemu, Kraków 2006, s. 29–46.
- Błądek Zenon, *Na drogach Opatrzności*. Wspomnienia o życiu i działalności Księdza Kardynała Mariana Jaworskiego na tle wydarzeń Kościoła po 1945 roku, Puszczykowo–Kraków–Warszawa 2013.
- Błądek Zenon, *Metropolia Lwowska obrządku łacińskiego*. Marian Kardynał Jaworski Metropolita Lwowski 1991–2008, Lwów–Warszawa–Puszczykowo, 2011.

- Błądek Zenon, *Wszystko dzięki Opatrzności. Drogi życia Księdza Kardynała Mariana Jaworskiego, Puszczykowo–Kraków–Warszawa* 2015.
- Bonusiak Andrzej, *Polacy w Niepodległej Ukrainie*, Rzeszów 2013, s. 154.
- Dec Ignacy, *Opinia w sprawie nadania godności doktora honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu JE Księdzu Kardynałowi Marianowi Jaworskiemu Arcybiskupowi Metropolicie Lwowa*, w: *JE Ksiądz Kardynał Marian Jaworski Doctor honoris causa Pontificae Facultatis Theologicae Wratislaviensis*, Wrocław 2006, s. 20–29.
- Dyduch Jan, *Recenzja dorobku naukowego i całokształtu działalności kościelnej Kardynała Mariana Jaworskiego do nadania doktoratu honoris causa przez Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu*, Wrocław 2006, s. 30–35.
- Dzwonkowski Roman, *Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie (1939–2011)*, Toruń 2011.
- http://rkc.lviv.ua/category_2.php?cat_1=1&cat_2=8&lang=3 (dostęp 14.12.2021).
- Jaworski Marian, homilia wygłoszona dn. 31.05.1987, w: teczka 1987.
- Jaworski Marian, homilia wygłoszona dn. 17.09.1994, w: teczka 1994.
- Jaworski Marian, homilia wygłoszona dn. 2002.06.01, s. 3, w: teczka 2002.
- Jaworski Marian, *Jak rodziło się i dojrzało moje powołanie*, w: Archiwum Archidiecezji Lwowskiej, Materiały do biografii Kardynała Mariana Jaworskiego – Metropolity Lwowskiego.
- Jaworski Marian, zapiski, w: archiwum autora.
- Krzyżowski Tomasz, *Odrodzenie Kościoła rzymskokatolickiego w Ukrainie południowej (i Krymie) w epoce posttotalitarnej*, „Nowa Ukraina” 13/2013, Kraków–Przemyśl 2013.
- Kumor Bolesław, *Historia Kościoła*, t. 8, Lublin 2001.
- Makara Stanisław P., *Ze Lwowa do Lubaczowa*. W 60. rocznicę przeniesienia stolicy arcybiskupów lwowskich do Lubaczowa, Lubaczów 2008, s. 126–162.
- Jaworski Marian Franciszek (kwestionariusz osobowy), w: Archiwum Archidiecezji Lwowskiej, Akta Personalne.

- Mikucki Kazimierz, *Ksiądz Kardynał Marian Jaworski: Działalność Naukowa, Zarys Filozofii oraz niektóre aspekty relacji pomiędzy filozofią a teologią*, „Zeszyty Historyczno-Teologiczne”, 19 (2013), s. 187–244.
- Obrazek Prymicyjny, w: Archiwum Archidiecezji Lwowskiej, Akta Personalne.
- Osadczy Włodzimierz, *Kościół łacińskiego na Ukrainie dole i niedole. Doświadczenie. Dzień dzisiejszy. Problemy i Perspektywy*, w: A. Gil, W. Bobryk (red.), *Kościół Katolicki na Wschodzie*, Siedlce–Lublin 2010.
- Pater Józef, *Laudacja podczas uroczystości nadania JE Kardynałowi Marianowi Jaworskiemu, Metropolicie Lwowa, doktoratu honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu*, w: *JE Ksiądz Kardynał prof. dr hab. Marian Jaworski Doktor honoris causa Pontificiae Facultatis Theologicae Wratislaviensis*, s. 3–18.
- Różański Mieczysław, *Organizacja Kościoła Katolickiego na Ukrainie*, w: МАТЕРІАЛИ IV Міжнародної науково-практичної конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» Тези наукових доповідей Том I (5–6 квітня 2019 року), Тернопіль 2019, s. 107–109.
- Skowyrza Marian, *Kardynał Marian Franciszek Jaworski*. Część 1. Lwowski okres kardynała Mariana Franciszka Jaworskiego. Od urodzenia do święceń kapłańskich (1926–1950), w: <https://kuriergalicyjski.com/kardynal-marian-franciszek-jaworski/> (dostęp: 25.10.2023).
- Skowyrza Marian, *Kardynał Marian Franciszek Jaworski*. Część 2. Lwowski okres kardynała Mariana Franciszka Jaworskiego. Od urodzin do święceń kapłańskich (1926–1950), w: <https://kuriergalicyjski.com/kardynal-marian-franciszek-jaworski-2/> (dostęp: 17.10.2023).
- Szurgot Bogdan, *Jan Paweł II dla Ukrainy*, Українські Технології, Lwów 2007.
- Trofimiak Marcjan, Osadczy Włodzimierz, Władyka Markijan, *O historii i dniu dzisiejszym Kościoła Katolickiego na Ukrainie z księ-*

dzem biskupem Marcejanem Trofimiakiem rozmawia Włodzimirz Osadczy, Lublin–Łuck 2009.

Zaświadczenie siostr józefitek z 1944 roku, w: archiwum Mariana Skowry.

Zdybicka Zofia, *Laudacja*, w: *Uroczyste Odnowienie Doktoratu Kardynała Mariana Jaworskiego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II 30 maja 2008 roku*, „*Analecta Cracoviensia*”, tom 40 (2008) s. XI–XVII.

Życiński Józef, *Opinia w sprawie nadania godności doktora honoris causa Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie JE Księdzu Kardynałowi Marianowi Jaworskiemu Arcybiskupowi Metropolice Lwowa*, w: *Ksiądz Kardynał Marian Jaworski Doctor honoris causa Wydziału Filozoficznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, Kraków 2006, s. 13–22.